

Het bewustzijn van de aarde

In elke nieuwsbrief wil ik iets schrijven over wat me raakt en bezig houdt. Deze zomer stond voor mij in het teken van de aarde. Van alle kanten kwam het thema op me af, teveel om op te noemen. Toch iets: wekenlang had ik flink last van een pijnlijk stuitje. Ik kon niet goed zitten, staan en lopen. Liggen kon wél en toen ik mijn frustratie en weerstand eindelijk los kon laten, kwam ik in een diepe ontspanning. Ik gaf me over. In die ruimte ontstond de tekst voor *'het bewustzijn van de aarde'*. Omdat er zoveel ingangen, prikkels en inspiratiebronnen waren, was er veel te bundelen. Ook in mezelf. Ik raakte verzeild in een intens schrijfproces, waarin het artikel groeide en groeide. Het is een lang verhaal geworden, dat aandacht en concentratie vraagt. Ik nodig je uit om er eens goed voor te gaan zitten.

De aarde als een bolletje in de ruimte

In *'De ontdekking van de aarde'* beschrijft geoloog Peter Westbroek hoe we de aarde opnieuw aan het ontdekken zijn sinds we in 1968 voor het eerst onze planeet in haar volle glorie konden zien vanaf de maan. De bemanning van de Apollo 8 stuurde ons de beelden: een schitterende blauwwitte bol vol leven en dynamiek. Je zag er geen ijzeren gordijn, geen grenzen, geen verschil tussen de eerste, de tweede en de derde wereld. Er bleef nog maar één wereld over, hangend in de grenzeloze ruimte van het universum.

Ik vond het heel boeiend om de geschiedenis van de aarde door Peter Westbroek beschreven te zien vanuit het tijdsperspectief van de geologie. In de pakweg viereneenhalf miljard jaar dat de aarde bestaat, kwamen en gingen de ijstijden, de continenten rezen op uit de diepte en verdwenen weer. Er waren tijden dat de aarde één grote ijsklomp was, in andere tijden was het overal tropisch, met krokodillen en nijlpaarden op de Noordpool. Wat is ons tijdsperspectief dan beperkt! We komen pas kijken in het lange verhaal van de aarde. Tot pakweg duizend jaar geleden was het bewustzijn van mensen georiënteerd op de plaatselijke omgeving. Wereldkaarten bestonden nog niet. De aarde werd ervaren als plat en de zon en de planeten draaiden om de aarde heen. De mens was nog sterk afhankelijk van natuur en klimaat. Aardse omstandigheden als ziekte, dood en misoogsten werden toegeschreven aan bovennatuurlijke oorzaken. Spiritualiteit bestond, althans vooral in het Westen, uit het 'verzaken van het aardse': we moesten onze primitieve instincten leren beheersen en ons richten op ons zielenheil in het hiernamaals.

Een keerpunt volgens Westbroek was de stelling van Galilei (1610) dat de aarde om de zon draait in plaats van andersom. Die ontdekking is tevens een revolutie in het bewustzijn. Onze zintuigen vertellen ons dat de zon opkomt en ondergaat en dus elke dag een rondje maakt. In feite bedriegen onze zintuigen ons. Er is een behoorlijk niveau van abstract denken voor nodig om te begrijpen dat wij het zelf zijn die, gekleefd aan het oppervlak van de aarde, met

grote snelheid rondwentelen in de ruimte.

Het middelpunt van het universum verschoof van de aarde naar de zon. Het is niet toevallig dat de bewustzijnsrevolutie van de laatste eeuwen de 'Verlichting' wordt genoemd. Het abstracte, logische, systematische denken (het licht van de Logos) werd de weg naar waarheid. De aarde werd een onderzoeksobject. De wetenschap kon aan het werk om alles in kaart te brengen. En in het kielzog van alle wetenschappelijke ontdekkingen kwamen de praktische toepassingen, ofwel de technologische revoluties van de laatste eeuwen. De voedselproductie ging omhoog, ziektes werden bestreden en de 'wilde' natuur grotendeels bedwongen. De mens begon de aarde nu echt zelf te beheersen en vorm te geven. De bedrieglijke illusie ontstond dat we de baas zijn op aarde, dat we kunnen nemen wat we willen en op zijn hoogst een soort rentmeesters zijn die op de winkel passen. Dan doen we net alsof we niet van deze aarde zijn, als een soort god die boven de natuur staat.

We leven nu in de tijd dat we de resultaten van de Verlichting overduidelijk kunnen waarnemen. En die resultaten roepen grote vragen op. Er komen deuken en scheuren in het idee dat we de aarde kunnen beheersen. Zijn we niet bezig om datgene te vernietigen wat ons het leven geeft?

En dan is daar in 1968 de foto van de aarde. Een bol in de ruimte, beschermd en in stand gehouden door een uiterst kwetsbare, dunne atmosfeer en met een beperkte voorraad aan essentiële grondstoffen. Een systeem waarin allerlei subtiele evenwichten een rol spelen. De waarnemingen vanuit de ruimte helpen om onze planeet als een geheel te zien. Peter Westbroek schrijft enthousiast over de gevolgen voor de wetenschap, die tot dan toe vooral vooruitgang boekte door specialisatie. Om het totaalsysteem te begrijpen moesten specialisten over hun beperkte gezichtsveld heen kijken en samenwerken: de geboorte van een 'Earth System Science'. Laten we ons niet teveel illusies maken over het niveau van inzicht dat er nu is: het is een wetenschap die in de kinderschoenen staat, maar wel de basis kan leggen voor een beter begrip van de dynamiek van de aarde en de plaats van de mens in het geheel.

Evolutie of intelligent design?

De evolutietheorie van Darwin leek gehakt te maken van het christelijke scheppingsverhaal, waarin de hele klus in zes dagen was geklaard. Er was zelfs geen God nodig want de evolutie dreef op autonome processen: natuurlijke selectie en aanpassing aan de omgeving. De vraag bleef natuurlijk hoe er dan leven was ontstaan. Was daar dan toch een soort van bovennatuurlijke ingreep voor nodig of was er sprake van 'een toevallige samenloop van omstandigheden'?

Als we de evolutie van het leven op aarde overzien, is het duidelijk dat de levensvormen steeds complexer worden. De eerste eencellige wezens zweefden in de oersoep van de oceaan en waren daar aanvankelijk nog nauwelijks van te onderscheiden. Dan komen er meer cellen, waardoor ze verder kunnen groeien. Cellen specialiseren zich, waardoor steeds ingewikkelder functies mogelijk worden. Levende wezens leren hun omgeving beter waar te nemen en kunnen daardoor steeds doeltreffender handelen. Ze leren om hun omgeving te beïnvloeden en zelfs te scheppen.

Zit daar een bewust plan achter of is het een autonoom proces dat aan elkaar hangt van toevalligheden en mislukkingen?

Naar mijn idee verraadt deze vraagstelling al een discutabel uitgangspunt, namelijk dat er op een aanvankelijk 'dode' planeet leven ontstaat. Wat als de aarde zelf nu eens een levend wezen is, dat leven voortbrengt? Er zijn in de lange geschiedenis van de aarde enorme omwentelingen geweest. Extreme hitte en kou, enorme uitbarstingen van vulkanen die de zon verduisterden, continenten die in de diepte verdwenen en weer opstegen, inslagen van meteorieten die hele planten- en diersoorten vernietigden. Toch ging de evolutie door en na elke catastrofe kwam het leven weer terug. Kennelijk heeft de aarde een geheugen. Ze kan zichzelf reproduceren.

Het is ook nog eens zo dat het 'leven' zelf de planeet mede vorm geeft. Planten produceerden zuurstof, waardoor de samenstelling van de atmosfeer veranderde en daardoor konden dan weer zelfstandig ademende dieren ontstaan. Een groot deel van de bodem waar we op leven bestaat uit de fossiele resten van levende wezens uit het verleden en daar leven wij dan weer van. In plaats van dat we zeggen 'er is leven op deze planeet', kunnen we beter zeggen: 'deze planeet leeft en wij maken daar deel van uit.'

De hele evolutie is in onze genen terug te vinden. In de baarmoeder maken we het hele evolutieproces nog eens in versneld tempo mee. In plaats van de aarde als levenloze materie te zien en ons menselijk bewustzijn als iets daarboven of in elk geval los daarvan, zouden we ook kunnen zeggen dat de aarde ons heeft geproduceerd en dat wij dus (een deel van) het bewustzijn en het geheugen van de aarde **zijn**. De foto van de aarde vanaf de maan was de (een) waarneming van de aarde van zichzelf!

Evolutie van bewustzijn

Exacte wetenschappers (paleontologen, geologen, biologen) beschrijven de evolutie grotendeels in termen van 'objectieve waarnemingen': de studie van fossiele resten, aardlagen en genen legt de geschiedenis van de aarde bloot. Dat is allemaal heel boeiend, maar ik ben zelf vooral geïnteresseerd in de evolutie van het bewustzijn. Vanouds wordt er onderscheid gemaakt tussen vier rijken. Het minerale rijk bestaat dan uit levenloze stof. Het plantenrijk heeft een vegetatief bewustzijn en is gebonden aan de aarde. Het dierenrijk heeft een instinctief bewustzijn. Dieren kunnen zich zelfstandig bewegen en zijn dus minder gebonden aan de aarde dan de planten. Het rijk van de mens staat bovenaan en kenmerkt zich door de 'rede', het verstand. Impliciet in dit schema is de veronderstelling dat de mens de kroon op de schepping is en tevens dat de rede ons bevrijdt van aardse gebondenheid. Zo op het oog is dit een schema dat klopt met de evolutieleer en zelfs met het scheppingsverhaal in de bijbel. Toch denk ik dat we deze voorstelling nog eens met andere ogen moeten bekijken. Het is nog maar de vraag of het minerale rijk wel zo 'dood' is als wij denken. Planten blijken veel gevoeliger te zijn dan we dachten. Dieren blijken allerlei vermogens te hebben die onze wildste voorstellingen tarten: kijk maar naar de natuurseries van o.a. de BBC. En waar staan wij dan met ons veronderstelde superieure verstand? Stel je voor: het is 500 miljoen jaar geleden en je bent een kruipend beestje op de bodem van de oceaan. Je laat je willoos meevoeren door de stroming van het water en je eet wat je tegenkomt. Je leeft in volkomen symbiose met je omgeving. Nu gaan we de film versneld afspelen: je begint onderscheid te maken tussen licht en donker en er ontstaat iets van een oog, vervolgens ontwikkel je een bewegingsorgaan, waardoor je bij voedsel en licht kunt komen. Er groeit een steeds complexer zenuwstelsel dat je in staat stelt om waarnemingen te coördineren met bewegingen. Het resultaat is een min of meer autonoom wezen dat zich bewust is van zijn omgeving en zich daarin zelfstandig kan bewegen.

De 'moraal' van dit verhaal is ontwikkelingspsychologie in een notendop en het onderwerp van vele mythen en scheppingsverhalen. In de baarmoeder leven we in symbiose met de omgeving. De geboorte zelf en het opgroeien tot zelfstandig individu betekent in elke fase weer een verlies van de 'onbewuste' symbiotische toestand, het ontwikkelen van een eigen waarneming en tenslotte het verwerven van echte autonomie: een wezen met een vrije wil en een unieke, eigen doelgerichtheid. Als dit een eenrichtingsweg zou zijn in de evolutie, krijg je een eindeloze opsplitsing en specialisatie. Het besef van het gemeenschappelijke, de oergrond waar alles uit voortkomt neemt af naarmate het bewustzijn individueler van aard wordt. Daar ligt een tragisch dilemma van het bestaan en vooral in het tijdperk van individualisering waarin we nu leven: we verlangen enerzijds terug naar de oorspronkelijke symbiose waarin alles 'goed' is zoals het is en anderzijds verlangen we ernaar om te groeien, vooruit te gaan, autonoom te zijn.

De evolutie van de aarde laat zien dat elke volgende fase voortbouwt op alle voorgaande en daar een nieuw geheel van maakt. Dat is synthese, integratie, groeien naar een hoger niveau van eenheid. Zijn wij van het 'menselijke' rijk, begiftigd met de rede, in staat om aan die synthese bij te dragen? Het tijdperk van de Verlichting rekende af met veel bijgeloof en ontsloot een schat aan kennis over de aarde en onszelf. Maar het verstand heeft ook beperkingen. Kennis is nog geen wijsheid. Weten hoe je kernenergie opwekt en hoe je genen kunt manipuleren geeft geen enkele garantie hoe en door wie die kennis gebruikt wordt.

Elke technologische uitvinding lost problemen op en creëert er een aantal nieuwe problemen bij waar we heel lang onwetend van kunnen blijven. Voor alle duidelijkheid: dit is geen pleidooi tegen technologie of wetenschap, maar de nuchtere constatering dat de rede beperkt is als het gaat om 'hogere' vraagstukken naar doel, zin en betekenis.

Vorbij de rede

Tijdens het schrijven van dit verhaal kreeg ik een boek in de bus van Hans van der Wegen, een man met wie ik een aantal sessies 'Levensloopcoaching' heb gehad. Hij kwam bij mij toen hij na een rijke en vruchtbare carrière bij o.a. Philips zijn baan kwijtraakte en zich opnieuw moest oriënteren. Naast zijn werkzame leven als 'technaut' had hij altijd al een grote belangstelling voor geschiedenis, cultuur, muziek en spiritualiteit, maar het waren gescheiden werelden voor hem. We hebben gewerkt aan de integratie van die twee kanten van hemzelf. Na zijn werk met mij ging hij nog verder de diepte in met intense reinigingskuren, emotioneel lichaamswerk en shamanistische rituelen. Daarna kon hij zijn boek schrijven. Het is een verslag van zijn persoonlijke zoektocht, een studie van het geestelijk erfgoed van de westerse cultuur, maar ook een analyse van de toestand van de aarde en de evolutie van de mens. Het boek heet *'Van rooibouw naar opbouw, een opmaat naar een duurzame wereld'* en het eindigt of mondt uit in een krachtig 'missionstatement' voor duurzaamheid. Je kunt het boek voor € 15,- bij hem bestellen (jfvanderwegen@onsbrabantnet.nl).

Een heel fraai beeld ontleent Hans aan de franciscaner monnik Bonaventura uit de 13^e eeuw, die stelt dat de mens drie 'ogen' heeft:

- *het oog van het vlees* is de zintuiglijke waarneming: de basis van de exacte wetenschappen
- *het oog van de rede* is het vermogen tot interpretatie, verbanden zien: de basis voor o.a. logica, wiskunde, literatuur, theologie, psychologie
- *het oog van de geest* geeft een directe toegang tot hogere vormen van bewustzijn: de basis voor de spirituele wetenschappen

Ik vind dit een mooie samenvatting van de evolutie van het menselijk bewustzijn. In mijn boek *'Coaching en bewustzijn'* beschrijf ik in meer detail de verschillende bewustzijnsstadia en vooral de drempels daartussen. Op de drempel naar een hoger niveau van bewustzijn is er altijd een soort van crisis of beproeving. We lopen vast in de beperkingen van onze vooronderstellingen. Het ego sterft, maar wordt op het volgende niveau opnieuw geboren in een ruimer jasje. Een hoger niveau van bewustzijn integreert ook altijd alle voorgaande niveaus.

Wanneer het 'oog van de rede' is geopend, vult het bewustzijn zich met kennis, verklaringen en interpretaties. Om het 'oog van de geest' te openen is het nu juist nodig om alle vooronderstellingen los te laten, stil te worden, aan te komen in het hier en nu en alleen nog maar waar te nemen. Met het oog van de rede plaatsen we ons buiten datgene wat we waarnemen: we maken onderscheid tussen 'subject' (wijzelf) en 'object' (datgene wat we waarnemen). Als we kijken met het oog van de geest valt die scheiding weg. Dan kunnen we ervaren dat we verbonden zijn met alles. De 'dingen' vertonen zich niet meer als 'dingen', maar als 'vibraties' die leven, zin en betekenis uitstralen.

Het is een drempel die bijzonder moeilijk te nemen is. Het ego hecht zich aan kennis en waant zich al gauw alwetend. We denken dat we weten wie we zijn en hoe de wereld in elkaar zit. Zo verliezen we het contact met de oergrond van ons bestaan. Om het oog van de geest te openen, moeten we kunnen luisteren, leeg worden, vertrouwen op wat tot ons komt. In tegenstelling tot wat de christelijke kerk ons leerde, gaat het er dan niet om het aardse te ontstijgen, maar juist om ons over te geven aan de aarde, te vertrouwen dat we gedragen en gevoed worden.

Een ernstige kwaal van de rede is de bezorgdheid. Want de rede wil begrijpen en wat we niet begrijpen jaagt ons angst aan. De rede wil beheersen en controleren en is bang voor alles wat niet controleerbaar is: de 'wilde' natuur, onze instincten en onbewuste neigingen. De rede wil de toekomst kennen en is daarom bang voor het toeval, het onverwachte, eigenlijk voor elke verandering.

In Mattheus 6 stelt Jezus zijn gehoor gerust: *'Ziet de vogelen des hemels: zij zaaien niet en maaien niet en brengen niet bijeen in schuren, en toch voedt onze hemelse Vader die: gaat gij ze niet verre te boven? Wie van u kan door bezorgd te zijn één el aan zijn lengte toevoegen?'*.

Materie en bewustzijn

De wetenschap bestudeert tot nu toe vooral de zintuiglijk waarneembare werkelijkheid. Studies van het menselijk bewustzijn concentreren zich dan op de hersenen en het zenuwstelsel en alles wat daar waar te nemen is. Maar ik denk dat zulk soort onderzoek nooit tot een volledig begrip kan komen van wat bewustzijn is. De discussie over bijna-dood-ervaringen laat dat duidelijk zien.

De wetenschap neemt voetstoots aan dat bewustzijn niet kan bestaan los van materie. Dat is nog maar de vraag.

Onze spirituele tradities vertellen ons dat geest (bewustzijn) voorafgaat aan materie. Ons lichaam is dan een expressie van wie wij werkelijk zijn, niet minder en niet meer dan dat. Je kunt je dan voorstellen dat 'wie wij zijn' zich ook op andere manieren kan uitdrukken. De dood van het lichaam hoeft dan geen einde te zijn en zelfs tijdens het leven in een lichaam kan het bewustzijn zich losmaken van haar materiële beperkingen en in andere dimensies vertoeven. Doen we dat niet elke nacht al in onze slaap?

Terug naar de planeet aarde. Het beeld dat dankzij de wetenschap is ontstaan, is dat de aarde eerst 'dood' ('woest en ledig', zegt de bijbel) was. Heel langzaam komt er dan leven 'op' die planeet en dat leven ontwikkelt dan vervolgens bewustzijn.

Mijn stelling is dat de aarde een levend wezen is met bewustzijn. Wij maken daar deel van uit. Wij zijn (een deel van) het bewustzijn van de aarde. Dat betekent dat de volgende stap in de evolutie van ons bewustzijn zou kunnen zijn dat we ons afstemmen op een levende aarde, die haar eigen ontwikkelingsprogramma heeft. Dat programma ontvouwt zich op een schaal, waar we misschien even aan moeten wennen. We zijn in dat geheel hoogstens een schakel, niet meer dan een voorbijganger als het ware. Dat stemt tot bescheidenheid. In plaats van te willen heersen, kunnen we ons afvragen hoe we de aarde kunnen dienen. In plaats van ons tempo op te dringen aan de ontwikkelingen, kunnen we leren hoe we ons kunnen afstemmen op de natuurlijke ritmes van de aarde. We kunnen onze technologie inzetten voor zover die in harmonie werkt met wat 'de aarde van ons wil'. Dit is geen nieuwe gedachte. We komen dezelfde ideeën tegen in het Taoïsme, het shamanisme, de cultuur van de Indianen en in het gedachtegoed van bijvoorbeeld Franciscus van Assisi.

Nu we de aarde dan gezien hebben als bolletje in het universum en we ook weten dat er eindeloos veel sterren en planeten in het universum zijn, is het haast een logische gedachte geworden dat er meer planeten moeten zijn waar 'leven' voorkomt. Er wordt dan ook driftig gezocht naar planeten die op de aarde lijken. Het mag er niet te koud of te warm zijn, er moet water en koolstof en dergelijke meer op voorkomen. Het is een zoektocht die uitgaat van de vooronderstelling dat 'leven' en bewustzijn alleen kunnen voorkomen, waar aan een aantal materiële voorwaarden is voldaan. Een te beperkte gedachte, lijkt mij. De groei in het menselijk bewustzijn zoals we dat tot nu toe in kaart hebben kunnen brengen, laat zien dat we bij elke drempel naar een hoger niveau ontdekken dat we ons moeten bevrijden van een te beperkt besef van onze identiteit. Wat meer is: ook onze voorstelling van de wereld die we waarnemen, blijkt te beperkt te zijn. Ik neem aan dat dat ook geldt voor ons begrip van onze planeet aarde.

Een ander boek dat ik in de voorbereiding voor dit verhaal nog eens herlezen heb, is *'Onze levende bibliotheek: AARDE, lessen van de Pleiaden'*, geschreven door het medium Barbara Marciniak. Of je gelooft in de authenticiteit van de boodschappers of het bestaan van bewust leven in de sterrengroep de Pleiaden, maakt niet wezenlijk uit. Je kunt het boek lezen als een oefening om 'buiten de box' te denken. We zijn zo gewend om onszelf en onze eigen aardse omstandigheden te projecteren op het grotere universum waar we in leven, dat het geen kwaad kan om eens een blik van 'buiten' naar 'binnen' te werpen. Wat te zeggen van de uitspraak van de Pleiadiërs dat we hun verwanten zijn en dus gemeenschappelijke voorouders hebben? Is de aarde wel zo'n gesloten systeem als we nu nog denken? Allerlei invloeden van buiten het zonnestelsel kunnen meegewerkt hebben aan de evolutie van de aarde. Andersom kan de planeet aarde belangrijk zijn voor andere, buitenaardse vormen van bewustzijn, zoals de Pleiadiërs ons verzekeren.

Het is crisis, de aarde is in een crisis. We zijn bang. Onze illusies van almacht en de maakbaarheid van geluk en harmonie storten in elkaar. Hoogmoed maakt plaats voor vertwijfeling. De les die de aarde ons leert is, dat het leven onverwoestbaar is. De aarde heeft voor hetere vuren gestaan en is in staat zichzelf te helen en zich te ontdoen van wat overbodig of schadelijk is. De aarde is in beweging en wij bewegen mee. Laat je maar bewegen, laat je dragen en draag zelf liefdevolle zorg voor het stukje aarde dat jou is toevertrouwd. We zijn de oceaan ontvlucht, we hebben de aarde verkend en bedwongen. We hebben autonomie en vrijheid veroverd. Toch leven we nog altijd op dezelfde planeet in een symbiotische relatie die we zelf nog maar amper begrijpen. Ik pleit niet voor het opgeven van autonomie of vrijheid of de willoze terugkeer naar een symbiotische baarmoedertoestand. Ik denk alleen dat we ondanks al onze autonomie nog altijd even sterk verbonden zijn met (en afhankelijk zijn van) de oergrond waar we uit voortkomen.